O. V. Skorynina-Pogrebna

SELF-CONTROL BEHAVIOR AS ELEMENT OF STUDENT YOUTH LIFE STRATEGY

The article deals with research of youth self-control behavior. The abilities of planning, modeling, programming, appropriate evaluation of results, flexibility of behavior, independence have been analysis. The life strategy models on self-control behavior basis has been marks.

Key words: life strategy, self-control behavior, youth.

УДК 316.334:81

А. Ю. ТАЩЕНКО

ВІЗУАЛЬНІ КУЛЬТУРНІ КОДИ ЯК ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ СТАТУСІВ

Статтю присвячено створенню систематизованих класифікацій: по-перше, візуальних культурних кодів, по-друге, соціальних статусів. Згідно зі створеними класифікаціями, авторка розглядає способи кодування соціальних статусів візуальними засобами на прикладі кодування одного з приписаних статусів, а саме сімейного стану. Зроблено огляд ймовірних напрямків подальших теоретичних і емпіричних досліджень культурних кодів.

Ключові слова: мова, соціологія мови, візуальні культурні коди, соціальний статус.

Люди загалом судять більше на око, ніж на дотик; дивитися ж може кожен, а пощупати — лише нечисленні.

Н. Макіавеллі, "Государ"

Постановка проблеми. Соціальна трансформація життя людства в кожну епоху призводить до зміни соціальних статусів та способів їхнього кодування в різних культурах, насамперед кодування у мові, адже становлення культурних кодів відбувалося завдяки становленню засобів артикуляції. З давніх-давен люди почали словесно закріплювати факти позитивного або негативного статусного привілеювання. Наприклад, в Давніх Афінах була популярною наступна приказка: "Він помер або став вчителем", що вказувала на низьке майнове положення людини (освіта в ті часи ще не була загальнообов'язковою і заробіток вчителів був невеликим); одним із "суттєвих" виправдань "*полювання на відьом*" (епохи Середньовіччя і Просвітництва) був результат розчленування у "Молоті відьм" Я. Шпренгера та Г. Інститоріса терміну "feminus" (самка, жінка) на дві вихідні складові: "fides" — "віра", та "minus" — "менш", що нібито доводило приписану більшу гріховність жінок порівняно з чоловіками; в англійському слові "slave" (що замінило "servus"), нині маючому переклад "раб", зберегли не пояснення особливостей діяльності підневільної людини, а домінантну (в середньовічних Європі та Азії) етнічну характеристику підневільних — "слав'янин" тощо.

Але оскільки мову визначають як систему знаків, що слугує засобом людського спілкування, мисленнєвої діяльності, способом вираження самосвідомості особистості, засобом передачі від покоління до покоління і збереження інформації [27, с. 432], то цілком доцільним є розширення стереотипізованого розуміння мови як сукупності лише літеро-словесних знаків. Кодування соціального статусу не вичерпується набором літер або слів, воно базується і/або доповнюється іншими знаками, що сприймаються нашими органами відчуттів, такі, як, зокрема: колір, форма, розмір, ритм, гучність, інтонація, запах, ступінь наближеності, температура, ступінь тиску, смак тощо. Суспільство тримається на відтворенні вигідних для пануючих верств архетипів та соціальних стереотипів, що для більшої ефективності намагаються закріпити за допомогою усіх органів відчуттів. Соціальні архетипи та стереотипи за допомогою мови вкорінюються у культурних кодах, а культурні коди — в соціальних статусах. Ототожнення мови лише із літеро-словесними її проявами у суспільному житті призводить до неповноти та неадекватності будь-яких досліджень, в тому числі і соціологічних. Тому необхідним є створення систематизованої класифікації культурних кодів соціальних статусів у мові. Також є необхідним створення систематизованої класифікації соціальних статусів, оскільки обмеження їх розрізнення традиційними "приписаними" або "набутими" дозволить оглянути соціальне кодування лише в одному вимірі, що враховує насамперед мікро-, а не мезо- чи макродинаміку статусів.

Цілі статті. Цілями даної статті є створення вищезазначених класифікацій, що здійснено авторкою і проілюстровано на прикладі візуальних культурних кодів соціальних статусів, оскільки, по-перше,

© А. Ю. Тащенко, 2010

критерій каналу сприйняття є найчастіше згадуваним (цілісно і впо рядковано або тільки "нарисами") у авторів вищерозглянутих кла сифікацій знакових систем; по-друге, як стверджують психологи, переважна кількість інформації — від 70 до 90 % — надходить до по через наші очі [13]; по-третє, на сьогоднішній день, як стверджують науковці з різних сфер діяльності [4; 9; 11; 12; 16; 20; 30; 33], з багатьох причин відбувається тотальна візуалізація культури. Оскільки куль турні коди визначають як узагальнені способи вираження значень архетипів даної культури, систему сигналів, що передають те чи інше значення [23], а сигнали є різновидами знаків, то класифікацію куль турних кодів авторка здійснила за типами знакових систем.

Аналіз публікацій і виклад основного матеріалу дослідження. Класи фікація візуальних культурних кодів створена на підставі оглянутих джерел [2, с. 106; 5; 6; 8, с. 33–44; 10; 14, с. 97–125; 15; 17; 18; 19, с. 18 82; 21; 22; 26; 29; 31] може включати наступні критерії:

• За об'єктами кодування:

– особистісні коди-образи (тотожності);

– особистісні коди-символи (подібності);

– особистісні коди-слова (умовності);

– коди-образи (тотожності) соціальних середовищ;

– коди-символи (подібності) соціальних середовищ;

– коди-слова (умовності) соціальних середовищ;

– коди-образи (тотожності) об'єктів (продуктів) матеріальної та духовної культури;

– коди-символи (подібності) об'єктів (продуктів) матеріальної та духовної культури;

– коди-слова (умовності) об'єктів (продуктів) матеріальної та духовної культури.

• За однорідністю елементів:

– однорідні;

– неоднорідні.

• За відношенням між елементами кодування зовнішності:

1) за належністю до елементів зовнішнього вигляду:

– коди габітусу (фізичні дані, анатомічні особливості обличчя й інших частин тіла тощо);

– коди соціального оформлення зовнішності (одяг, взуття, аксесуари, зачіска тощо);

– коди кінесики (міміка, жестикуляція, хода, пози тощо);

2) за відношенням між елементами кодів і кодами:

– синтагматичні (відношення суміжності, послідовності, сполучуваності між елементами і кодами-"партнерами");

– парадигмальні (відношення схожості, взаємозамінюваності, конкуренції між елементами і кодами-"дублерами").

• За просторово-часовою взаємообумовленістю:

– детерміновані (елементи взаємодіють суворо певним і однозначним чином) континуальні або пов'язані коди;

– детерміновані дисконтинуальні або розірвані коди;

– ймовірнісні (нежорсткий порядок взаємодії елементів) континуальні коди,

– ймовірнісні дисконтинуальні коди.

• За співвідношенням форми і змісту кодів з образами:

1) за співвідношенням форми і змісту:

– природні (речі і явища природи);

– функціональні (будь-які предмети, тлумачення яких базується на способі їхнього використання людиною);

– іконічні (відображають вигляд того, що вони позначають);

– конвенційні (стають позначенням чогось за домовленістю, не обов'язково за схожістю на позначуваний об'єкт чи за його функціональним призначенням);

– вербальні (фонеми і лексеми);

– знакових систем запису (письмові позначення);

2) за зв'язком з образами:

– антропо- і соціоморфні (архетипові, топологічні, соціально-рольові);

– біоморфні (тварин, рослин, комах тощо);

– стохео- і реоморфні (стихій і речей);

– праксеоморфні або діяльнісні;

– сакральні або релігійні.

• За вербалізованістю:

– вербальні;

– невербальні (оптико-кінетичні, паралінгвістичні, екстралінгвістичні, просторово-часові).

• За формалізованістю:

– природні гештальтні або лінійні;

– штучні гештальтні;

– природні дисгештальтні або стохастичні;

– штучні дисгештальтні.

• За рухомістю або мінливістю:

– динамічні;
– статичні.

• За типами самоподачі інформації індивідом:

1) за видами надаваної інформації:

– структурні (структура і властивості об'єкту);

– сенсорні (однозначні приємність або небезпека для життя зовнішніх подразників);

– мімічні (види спеціалізованої сигналізації, прийняті всередині певної спільноти);

– вербальні (структурні вказівники на інформаційні об'єкти через абстрактні поняття всіх "природних" мов та математики, не зображаючі їх);

– етичні (емоційне і образне забарвлення подій через неоднозначні образні поняття-моделі об'єктів).

2) за типом самоподачі:

– компетентно-рефлексивні (за високих показників у індивіда і кодової компетентності, і рефлексії самокодування);

– компетентно-нерефлексивні (високі показники кодової компетентності і низькі — рефлексії самокодування);

– рефлексивно-некомпетентні (високі показники компетентності і низькі — рефлексії);

– некомпетентно-нерефлексивні (низькі показники і компетентності, і рефлексії).

• За пристосуванням до середовища:

– симптомні (мають експресивну функцію і виражають внутрішню сутність того, хто їх використовує) фреймові коди (адаптаційні або опозиційні, комунікативні або некомунікативні, інформативні або неінформативні);

– сигнальні (мають апелятивну функцію через своє звернення до слухаючого, зовнішня і внутрішня поведінка якого спрямовується ними) фреймові коди (адаптаційні або опозиційні, комунікативні або некомунікативні, інформативні або неінформативні);

– символьні (мають репрезентативну функцію через свою орієнтацію на предмети і матеріальний зміст) фреймові коди (адаптаційні або опозиційні, комунікативні або некомунікативні, інформативні або неінформативні);

– симптомні безфреймові коди (адаптаційні або опозиційні, комунікативні або некомунікативні, інформативні або неінформативні);

– сигнальні безфреймові коди (адаптаційні або опозиційні, комунікативні або некомунікативні, інформативні або неінформативні);

– символьні безфреймові коди (адаптаційні або опозиційні, комунікативні або некомунікативні, інформативні або неінформативні).

• За способами сприйняття:

1) За розташуванням у просторі:

– коди правої проекції;

– коди лівої проекції;

– коди верхньої проекції;

– коди нижньої проекції;

– коди комбінованих проекцій: "правого верху", "правого низу", "лівого верху", "лівого низу" тощо;

2) За кольорами:

– однокольорові;

– багатокольорові;

3) За кутом сприйняття:

– сприйняття спереду;

– сприйняття ззаду;

– сприйняття зверху;

– сприйняття знизу;

– комбінованого сприйняття: "спереду-зверху", "спереду-знизу", "ззаду-зверху", "ззаду-знизу" тощо;

4) За кількістю вимірів сприйняття:

– одновимірні;

– багатовимірні.

• За ступенем зростання семіотичних властивостей:

– внутрішнього стану відображення: знак не володіє властивістю окремості, система-посередник не виокремлюється з систем, між якими вона посередник (усвідомлювані або неусвідомлювані);

– тропічні: знак, необхідний для існування (біотично релевантний); система-посередник не виокремлюється, знак і позначуване тотожні одне одному (усвідомлювані або неусвідомлювані);

– фізичного зв'язку: знак повністю біотично релевантний, знак і позначуване не тотожні; система-посередник виокремлюється (усвідомлювані або неусвідомлювані);

– етограмні: знак біотично релевантний; знак і позначуване нетотожні; виокремлюється знак і вся система-посередник, що можна змоделювати в узагальненій формі у вигляді етограми — переліку поз, жестів і звуків, що звичайно використовують за внутрішньови-

– синонімічні (зміни через зміну форм за незмінних значень) центральні;

– омонімічні периферійні або неакцентуйовані;

– синонімічні периферійні.

Тепер перейдемо до створення класифікації соціальних статусів. Соціальний статус визначають як: 1) позицію індивіда або групи, що визначається природніми (стать, вік тощо) та соціальними (економічним положенням, освітою, професією, кваліфікацією, престижем, місцем у владній структурі тощо) ознаками; 2) сукупність прав і обов'язків індивіда або соціальної групи, пов'язану з виконанням певної соціальної ролі; 3) положення індивіда в системі міжособистісних відносин, обумовлене його психічним впливом на членів групи тощо [27, с. 343]. Класифікацію соціальних статусів можна здійснювати, згідно з оглянутими джерелами [21; 3; 7, с. 9–107; 25] за такими критеріями, як:

– субстанційний вимір статусів (приписаність/набутість);

– реляційний вимір статусів ("вищість"/"нижчість", постійна/ситуативна нерівність);

– визначальність статусів для життя (основні/неосновні);

– сторони дослідження статусів:

✓ соціально-економічний (стилі життя);

✓ соціометричний (відмінності за соціальним успіхом);

✓ рольовий (ролі);

✓ дистанційний (комунікативні дистанції між учасниками);

✓ нормативний або оціночний (привілеї, престиж та повага);

✓ етнокультурний (культури і мови);

✓ динамічний (зміна статусів), що поділяють на філогенетичний або діахронічний — зміни статусних відносин, норм і правил поведінки зі зміною епох — та онтогенетичний — зміни статусів людини в процесі її індивідуальної соціалізації;

– типи соціального кодування статусів:

✓ особистісно-іменні (скінчені за чисельністю групи постійні імена, в яких розподілені приватні підпрограми дій в типізованих ситуаціях колективної дії);

✓ професійно-іменні (імена, що програмують індивідів на діяльність, ізолюючи його від текстів інших, але приводячи діяльність маси програмованих індивідів як фрагмент цілого до загальносоціальної єдності через типізацію індивідів в масову групу-професію);

✓ універсально-понятійні (імена, у яких по черзі акцентується то загальна, то приватна складова підпрограма дій);

– способи соціального кодування статусів:

✓ традиційні (за збереження трансляції існуючих статусів);

✓ трансмутаційні (за порушення трансляції існуючих статусів), що можуть створюватись внаслідок: раціоналізації через поступове накопичення ефективності і якості професійних навиків, розпочковування професій, запозичення через опосередкування навиків, запозичення через довге співіснування етнокультурних спільнот тощо;

– значуще для статусу положення (особистісне/групове).

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Заради запевнення у дієвості запропонованих класифікацій розглянемо один з прикладів візуального кодування соціального статусу. Приклад стосується набутого статусу (різновиду за субстанційним виміром), а саме сімейного стану. Він був обраний серед інших тому, що відображає не лише умови першонеобхідного для суспільства відтворення соціальної сфери у вигляді нових людей, а й законодавчу регламентацію наслідування у соціальній сфері культурних продуктів інших сфер (економічної, духовної, владної) — економічного, символічного, політичного капіталу тощо. Отже, розпочнемо.

Об'єкти кодування. Розглянемо об'єкти кодування сімейного стану на прикладі форм шлюбу у Давньому Римі. Як знаходимо у статті "Статус чоловіків і жінок в Античному світі", у Давньому Римі існували три форми шлюбу. Перша форма, "confarreatio", вирізнялася "пишністю" церемоній і тим, що розірвати такий шлюб було дуже важко. Друга форма, "coemptio", була пов'язана зі звичаєм купляти наречену і призначалася для тих, у кого не було грошей на дорогі прикраси для широкопублічних заходів. І за першої, і за другої форм наречена переходила прямо з рук батька в руки чоловіка, що фіксували у формальному договорі як "inmanum", разом зі своїм майном (якщо таке було) і приданим. Після передачі вона повністю належала родині чоловіка, і якщо вона якимось чином порушувала шлюбні закони, їй необхідно було тримати відповідь перед сімейною радою не в рідній родині, а в родині чоловіка. Третю форму шлюбу, "usus", називали "законним шлюбом", що укладався тільки після закінчення року спільного життя. Для римлян "спільне життя" означало, що жінка не залишає будинок свого майбутнього чоловіка більш ніж на три дні й три ночі підряд. Такий "випробний термін" вважали цілком прийнятним, якщо союз перетворювався в постійний, якщо зв'язок переривався, це підлягало осуду. До закінчення цього терміну жінка

належала до родини батька; і тільки після укладання шлюбу вона переходила у власність чоловіка цілком [28].

В даному випадку маємо справу з такими візуальними культурними кодами.

Особистісні коди-образи (тотожності). Наречені і батьки нареченних, присутні (або відсутні) гості з відповідними урочистій або неурочистій організаціями укладення шлюбного договору прикрасами, одягом тощо.

Особистісні коди-слова (умовності). Назви форм шлюбу – "confarreatio", "coemptio" (що перекладають як "скупляння усього наявного товару"), "usus" (що перекладають як "до вжитку").

Коди-образи (тотожності) соціальних середовищ. Сімейні ради як батьківське або "новобатьківське" оточення; запрошені на "пишні" святкування гості (або їх відсутність).

Коди-символи (подібності) соціальних середовищ. Батьківський будинок (чоловіка чи жінки), будинок чоловіка.

Коди-символи (подібності) об'єктів матеріальної та духовної культури. Формальні шлюбні договори.

Коди-слова (умовності) об'єктів матеріальної та духовної культури. Передача прав на розпорядження жінкою та її майном — "inmanum".

Однорідність елементів. Розглянемо приклади однорідності/багатовимірності візуальних культурних кодів, користуючись законодавчо затвердженим у Гонконзі положенням стосовно права дружини вбити чоловіка в разі застання на "місці зради". Дружині, якій зрадив чоловік, у разі знаходження його в процесі або результаті зради, дозволяють його вбити, але лише власними, "голими" руками. Проте коханку вона може вбити чим завгодно [24, с. 127]. Відмінність у дозволених засобах вбивства дозволяє нам говорити про *багатовимірні* візуальні культурні *коди* (складені неоднорідними елементами, в нашому випадку — дозволеними засобами вбивства). Якби і для чоловіка-зрадника, і для його коханки законодавчі умови щодо засобів позбавлення життя були однаковими, ми могли б говорити про *одновимірні* візуальні культурні *коди* (складені однорідними елементами).

Відношення між елементами кодування зовнішності. Продовжимо розгляд законодавчо зафіксованих положень для ілюстрації різновидів візуальних культурних кодів. Отже, у Сполучених Штатах Америки у штаті Алабама в збірці законів м. Джаспер зазначено, що чоловік

не має права бити дружину палицею, діаметр якої більший за діаметр *його пальця* [24, с. 9]. Відмічаємо присутність візуальних культурних кодів, що, згідно з нашою класифікацією, називають *синтагматичними кодами* (з відносинами суміжності, послідовності, сполучуваності між кодами-"партнерами"). Рука і палиця як засоби побиття "продовжують" одне одного, елемент руки навіть стає мірилом для свого "ненатурального" подовження. У разі, якщо б побиття руками виключало побиття будь-якою палицею або навпаки, ми б мали справу з *парадигмальними кодами* (з відносинами схожості, взаємозамінюваності, конкуренції між кодами-"дублерами"). Також ми можемо стверджувати, що в даному випадку діють *коди габітусу* (в нашому прикладі це — великий палець чоловіка, що виступає регулятором застосування палиці тієї чи іншої товщини), *коди соціального оформлення зовнішності* (палиця як дозволений законом атрибут чоловіка) і *коди кінесики* (куди відносимо міміку, жестикуляцію і пози під час побиття тощо).

Просторово-часова взаємообумовленість. Користуючись прикладом закону американського штату Пенсільванія щодо дозволеності взаємодії священника і наречених з приводу церковної церемонії укладання шлюбу, пояснимо варіанти просторово-часової пов'язаності візуальних культурних кодів. Отже, у цьому штаті священник не повинен здійснювати обряд шлюбосполучення, якщо наречений або наречена п'яні [24, с. 45]. Це означає, що візуальні культурні коди за даної події є *детермінованими* (коди взаємодіють суворо певним і однозначним чином: хтось з наречених або обидва у стані сп'яніння — церемонія не відбувається) та *дисконтинуальними* (розірваними — проведення шлюбосполучення і алкогольне сп'яніння несумісні). У випадку, коли зі священником можна або можна було б "домовитися", коди перетворюють або перетворили б у *ймовірнісні* (нежорсткий порядок взаємодії елементів) та *континуальні* (пов'язані — церковна церемонія і "сп'янілий" фізичний стан наречених сумісні).

Співвідношення форми і змісту кодів з образами. Прикладом для виявлення візуальних культурних кодів даного виду буде закон Папуа-Нової Гвінеї (Океанія), що стосується покарання зрадливої дружини й її коханця. За місцевою постановою, дружині, яку запідозрили і викрили у зраді, відрубають палець, а її коханець підлягає страті через відрубання голови. Але перед обезглавленням він має з'їсти відрубаний невірною дружиною палець [24, с. 122]. Це дає підстави вести

мову про наявність *конвенційних* (відрубування пальця в жінки стає позначенням зради за домовленістю, а не обов'язково за "прямою" схожістю на об'єкт — зраду — чи його "прямі" функціональні призначення) та *праксеоморфних* (діяльнісних — покарання жінки позбавленням частини тіла, поїдання пальця коханцем, страта коханця) візуальних культурних кодів.

Вербалізованість. Для ілюстрації цього різновиду кодів скористаємося одним із законів штату Мічиган. У цьому штаті в м. Детройт, як прописано в законодавстві, чоловік не повинен похмуро дивитися на свою дружину по неділях [24, с. 34]. Фіксація цієї обставини є ні чим іншим, як фіксацією *невербального оптико-кінетичного* візуального культурного коду (жести, міміка, пантоміміка). У разі, якби забороняли, скажімо, письмові або усні словесні образи, підвищення голосу, плач або сміх, тривалі або короткі розмови відносно когось з подружжя, ми б мали справу з, відповідно, *вербальними*, *невербальними паралінгвістичними*, *невербальними екстралінгвістичними* і *невербальними просторово-часовими* візуальними культурними кодами.

Формалізованість. Наведемо наступний приклад. Франкським королям, якщо вони хотіли претендувати на трон, з дитинства не дозволяли стригти волосся. Причому така деталь зовнішнього вигляду була настільки важливою, що коли королеву Клотильду поставили перед вибором: або остригти волосся своїм онукам (яких пред тим взяли у заручники їхні дядьки) і зберегти їм життя, або не остригати і приректи на смерть, королева довго не роздумувала. Вона відповіла, що якщо її онукам не судилося носити корону, вона воліла б бачити їх скоріше мертвими, ніж остриженими [7, с. 38–39]. Оскільки цей код стосується соціально узгоджених обставин щодо правомірності претензій на управління не просто "офіційних" нащадків "королівської крові", а лише неостриженых, то він належить до *штучних*. Чіткість, однозначність і "прямота" такого відбору дає підстави говорити, що цей код також є *гештальтним* (або лінійним).

Рухомість. Розглянемо один з законів штату Арканзас, що стосується часової регламентації відносин подружжя. Цей закон гласить, що чоловік має право бити свою дружину, але не частіше, ніж раз в місяць [24, с. 12]. Отже, ми можемо говорити про *динамічні* (рухомі) візуальні культурні коди (бійка) подружнього життя, що, згідно з штатним законодавством, можуть "рухатися" з частотою не більше раз у місяць. Якби чоловіку забороняли бити дружину взагалі, ці коди перетворилися б на *статичні* (нерухомі, коди спокою).

Типи самоподачі інформації індивідом. Пропонуємо для прикладу один вельми цікавий закон штату Північна Кароліна, що стосується набуття чоловіками і жінками сімейного стану. Згідно з цим законом, якщо неодружені чоловік і жінка разом як подружжя прописуються в один номер, їх дійсно проголошують чоловіком і дружиною [24, с. 47]. Оскільки мова йде про різноманітні властивості чоловіка і жінки як подружжя, то відмічаємо наявність *структурних кодів* (структура і властивості об'єкту). Що стосується типу самоподачі індивідів цих властивостей, то справи такі. Якщо людина обізнана з цим законом і свідомо здійснює сумісне з кимось прописування в номер — це *компетентно-рефлексивні коди* (високі показники кодової компетентності і рефлексії самокодування). Якщо людина обізнана з цим законом, але, скажімо, сподівається або вважає, що це "несерйозно" і шлюбоукладчих наслідків не матиме — це *компетентно-нерефлексивні коди* (високі показники кодової компетентності і низькі — рефлексії самокодування). Якщо людина свідомо здійснює сумісне з кимось прописування в номер, але необізнана з цим законом — це *рефлексивно-некомпетентні коди* (високі показники рефлексії і низькі – компетентності). І якщо людина не знає цього закону і несвідомо (з різних причин) здійснює сумісне з кимось прописування у номері — це *некомпетентно-нерефлексивні* коди (низькі показники і компетентності, і рефлексії).

Пристосування до соціального середовища. Задля цієї ілюстрації звернемося до закону штату Монтана, що забороняє заміжнім жінкам наодинці ходити на рибалку по неділях. Незаміжнім жінкам ходити на рибалку наодинці забороняють в будь-який час [24, с. 34]. Це означає, що в даному випадку ми "знаходимо" в поведінці законослухняних жінок *сигнальні* візуальні культурні коди (мають апелятивну функцію через своє звернення до сприймаючого, зовнішня і внутрішня поведінка якого спрямовується ними: скажімо, жінка серед тижня одна на рибалці — значить, вже "закрита" для шлюбних пропозицій). За встановленим через закон типом пристосування до соціального середовища дані коди є *фреймовими* (рамковими, ізолюючими — затверджені кордони можливості та дозволу поодинокої експансії рибних місць як заміжніми, так і незаміжніми жінками). У разі дотримання жінками закону ці коди є *адаптаційними*, у разі порушення — *опозиційними*. Щодо типу встановлення контакту, ці коди належать до *некомунікативних* (вони включають сприйняття і нормативні системи накшталт юридичних знаків, етичних норм тощо).

Спосіб сприйняття. Проілюструємо на прикладі просторового ш міру кодів. У штаті Вірджинія в м. Стаффорд Кантрі чоловіку дозво ляють побити свою дружину на сходинках судової установи до 8 вечо ра [24, с. 16]. Це дійство дозволене саме на нижній частині побудови (сходи), отже, цю можливу подію розкодовуємо як детерміновану ві зуальними культурними *кодами нижньої проекції*.

Ступінь зростання семіотичних властивостей. Згідно з результа тами дослідження щодо відмінностей спілкування матері і дитини в сім'ях з середнього та нижнього (робочого) класів, що наводить В. І. Карасик, інформативність відповідей на дитячі запитання ма терей з різних класів суттєво відрізняється. Наприклад, на запитання "Чому листя падає з дерев?" можуть давати відповіді принаймні де сяти типів: 1) здивування ("А чому воно не повинне падати?"); 2) по вторення ("Тому, що падає"); 3) посилання на регулярність ("Воно падає кожного року"); 4) посилання на сутність ("Таке воно, листя"); 5) посилання на авторитет ("Такий закон в природі"); 6) посилання на емоції і бажання ("Тому, що йому так хочеться"); 7) пояснення за аналогією ("Дерева засинають, і тоді..."); 8) дедуктивне пояснення ("Листя — живе, а все живе помирає"); 9) причинне пояснення ("Його зриває сильний осінній вітер"); 10) ціле відповідне пояснення ("Щоб весною з'явилось нове листя"). Відповідей перших шести типів у сім'ях середнього класу майже не зареєстрували, оскільки в них, на відміну від сімей робочого класу, запитання дитини "Чому...?" більше сприймали як нормальну цікавість, а не виклик "забувшого своє місце" бунтівника батьківському авторитету [7, с. 68–69]. Оскільки мова йде про усні відповіді, що необов'язково передбачають письмове фіксування (або навіть вміння письмового фіксування), то дані візуальні культурні коди відносимо до *кодів денотативного рівня мови*. І, оскільки батьки усвідомлювали лише запитальне мовлення, а не свої враження від запитання дитини або/і мотив тієї чи іншої відповіді на нього, то й до *неусвідомлюваних*.

Призначення в комунікації. Проілюструємо призначення візуальних культурних кодів на прикладі укладання шлюбного договору. За даними 2008 року, в Україні укладають в середньому за останні роки 250 шлюбних договорів на рік, але це число вважають замалим і намагаються з'ясувати усі переваги і недоліки "західної новинки". Зокрема, за круглим столом громадської ініціативи "Я сильна" в 2008 році фахівці з різних галузей діяльності висловили наступні точки зору стосовно новизни, функцій та дисфункцій цього явища [32]:

• Люди, які звикли жити в умовах радянської правової системи, не ставили питання майнового прояснення за укладення шлюбу з двох міркувань — ідеологічних і романтичних. В Україні наразі формується буржуазне суспільство, в якому неминуче виникають конкурентні інтереси між подружжям. Люди, будуючи шлюб, говорять один одному банальні фрази, чого насправді можуть не думати, і для таких випадків краще укладати шлюбний контракт. Представники вищого соціального класу укладають шлюбні контракти, бо їм є що ділити, середній і нижчий клас також можуть здійснювати схожі регламентації. Він страхує від ситуації, коли словесні формули не співпадатимуть з емоціями людини, тим паче, як показує практика рівень міцності шлюбів за розрахунком не нижчий, ніж у тих, що укладають за почуттями.

• Українці не готові до подібного кроку фінансово та психічно. Варто розмовляти про любов і повагу, а не про матеріальні вигоди. Ніяким контрактом їх не можна завоювати у чоловіка чи дружини, це повинно формуватись всередині. Наприклад, коли красуні-моделі виходять заміж за старих дідуганів, вони підписують контракти, бо там крутяться великі гроші. Будь-який контракт розрахований для людей-"бройлерів", які виросли на Заході.

• Шлюбний договір в Україні — не нове явище. Якщо згадати, наприклад, радянські часи: батьки віддаючи доньку заміж, домовлялись про те, як молодята житимуть, хто чим опікуватиметься і як бути, коли щось трапиться. Це те саме, що шлюбна угода, тільки її не викладали на папері. Але дорослі люди повинні вміти опікуватися собою і своїми майбутніми дітьми самостійно і не лякатися або завіряти це документально, або визнавати можливість такого завірення.

Авторка ні в якому разі не збирається нав'язувати свою точку зору стосовно доцільності чи недоцільності шлюбних договорів, однак запропонує поглянути на нього як на сукупність візуальних культурних кодів. Отже, маємо наступні складові.

Коди-"фіксатори" типізованих ситуацій. Вербально усно/письмово зафіксовані або проігноровані ситуації, передбачаючі/не передбачаючі варіанти попередження про події, що можуть спровокувати розлучення і варіанти розпорядження майном у разі розлучення тощо; проживання в шлюбі або розлучення з наявністю/відсутністю шлюбного договору.

Коди-"фіксатори" позицій індивідів в групі. Вербально усно/письмово зафіксована підтримка/непідтримка укладення шлюбного договору; наявність/відсутність шлюбного договору у подружжя.

Коди-симптоми станів. Вербально письмово зафіксований сімейний стан, усно чи письмово зафіксовані/проігноровані умови його зміни та відповідні права і обов'язки.

Коди-симптоми процесів. Вербально зафіксовані/проігноровані бажані і небажані, позитивно і негативно провокативні дії шлюбного партнера.

Модальні коди-симптоми. Вербально зафіксовані/проігноровані позитивні чи негативні оцінки дій шлюбного партнера.

Фатичні коди-регулятори. Вербальна підтримка/непідтримка укладання шлюбних договорів заради самої вербальної комунікації; укладення шлюбного договору заради самого акту укладання.

Конативні коди-регулятори. Вербальне і невербальне вираження готовності підтримати або не підтримати укладання шлюбних договорів; вербальне і невербальне вираження готовності до укладення шлюбного договору.

Регуляторні коди-регулятори. Вербальні і невербальні усні чи письмові впорядковування та нормалізація стосунків з прихильниками схожої точки зору або зі шлюбним партнером; вербальне і невербальне усне чи письмове створення передумов для впорядковування та нормалізації стосунків з прихильниками схожої точки зору або зі шлюбним партнером.

Об'єктні коди-інформатори. Зафіксовані вербальні і невербальні акти підтримки шлюбних договорів; шлюбні договори.

Суб'єктні коди-інформатори. Суб'єкти підтримки/непідтримки, укладення/неукладення шлюбних договорів.

Тривалість дії. У штаті Вірджинія в м. Вейнесборо жінка може вести автомобіль на головній вулиці лише в тому разі, якщо перед машиною іде її чоловік з червоним прапорцем [24, с. 16]. В даному разі спостерігаємо наявність *тривалих* візуальних культурних кодів (виникнувши, вони зберігаються досить тривалий проміжок часу — чоловік має їхати з червоним прапорцем до кінця маршруту своєї дружини-автомобілістки по головній вулиці).

Масштаб поширення та розуміння. У Франції позбавлення неповнолітнього до 15 років їжі, що складає небезпеку для його здоров'я і здійснюється особою, яка має батьківські права, підлягає штрафу і присудженню ув'язнення цій особі на строк 7 років [24, с. 104]. В даному випадку ми знаходимо *національно обумовлені* коди ("прив'язані" законодавством до конкретної нації — французів), що водночас є *мікромасштабними*, оскільки відображають міжособистісні стосунки (дитина до 15 років і особа, яка має стосовно неї батьківські права).

Базові складові. У Великобританії в м. Лондон інтимний зв'язок з одним з королівського подружжя, згідно законодавству, вважають державною зрадою і карають стратою [24, с. 69]. Як бачимо, це стосується візуальних культурних *кодів системи запису*, оскільки, по-перше, Великобританія вже досягла "письменної" стадії розвитку; по-друге, підставою для страчення стає ієрогліфічно зафіксоване владне положення одного зі вступившого у зраду члена подружжя. Оскільки за законом факт зради вказує на необхідність приписання особі некоролівської крові ярлику "зрадник держави", а з наявності цього ярлику з'являється вказівка на наявність страти, то ці коди також є *вказівними*.

Генезис. У штаті Каліфорнія в м. Лос-Анжелес батькам не дозволено одночасно купати двох дітей в одній ванні [24, с. 25]. Така можлива подія містить *культурні природні, але невроджені* (вироблені та відпрацьовані у соціальному житті) візуальні культурні *коди поведінки* (купання дітей у ванні), що також дає підставу назвати їх первинними (утворені предметами, явищами, властивостями навколишньої дійсності, на противагу *вторинним* — віддзеркаленню зовнішньої дійсності за допомогою людської свідомості, результатом якого власне є запис даного закону), і, безумовно, візуальні культурні *коди євроамериканської (лінійно-конвеєрної) лінії часу*.

Напрямки змін та розвитку. У штаті Вермонт дружини можуть носити вставні зуби лише з дозволу чоловіка [24, с. 15]. Оскільки значення вставних зубів стосовно основних функцій не відрізняють від значення природніх, може лише змінитися зовнішній вигляд зубів, то візуальні культурні коди даної можливої події належать до *синонімічних* і, оскільки цій обставині відведене місце в законодавстві, то до *акцентуйованих* (центральних).

Висновки. Отже, розроблена авторкою класифікація візуальних культурних кодів включає такі основні критерії, як:

1) об'єкти кодування;
2) однорідність елементів;
3) відношення між елементами кодування зовнішності;
4) просторово-часова взаємообумовленість;
5) співвідношення форми і змісту кодів з образами;
6) вербалізованість;
7) формалізованість;

8) рухомість;
9) типи самоподачі інформації індивідом;
10) пристосування до середовища;
11) способи сприйняття;
12) ступінь зростання семіотичних властивостей;
13) призначення в комунікації;
14) тривалість дії;
15) масштаб поширення і розуміння;
16) базові складові;
17) генезис кодів;
18) напрямки змін і розвитку.

Розроблена авторкою класифікація соціальних статусів включає наступні основні критерії:

1) субстанційний вимір;
2) реляційний вимір;
3) визначальність для життя;
4) сторони дослідження;
5) типи соціального кодування;
6) значуще положення.

Перспективи подальших розвідок в даному напрямі. Як відомо, мова є першим і найважливішим соціальним інститутом, з яким людина зустрічається у своєму житті. Давним-давно для первісних людей вона стала основою нового безпечнішого існування у світі, що згодом набув структурованості і "профільтрованості" скрізь мову. За допомогою мови люди можуть встановлювати зв'язок (комунікації) одне з одним, передавати "у спадок" сформовані соціальні стереотипи, що визначають стандартні форми поведінки людей у суспільстві, здійснювати обмін інформацією і наступну селекцію (відбирання і вибір) цінностей. Отже, результати досліджень, зокрема, варіювання культурних кодів як засобів маніпуляції свідомостями людей — акцентування або "замовчування" різних життєвих обставин — зможуть допомогти у своєчасному попередженні про тенденції, напрямки і наслідки розвитку та запобіганні деградації суспільства. Деградації, явно або латентно і різним чином передбаченої у всіх теоріях соціальних змін, що, звичайно, можуть бути представлені як теорії зміни систем культурних кодів, причому не лише у очевидних мовних варіаціях в межах одного суспільства. Також — у варіаціях екстремальних (виникаючих за гострого дефіциту спільного для усіх носіїв засобу спілкування) і неекстремальних (за

користувачі мов можуть довго взаємодіяти і поступово впливати одне на одного і на мови, породжуючи фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні зміни і запозичення) мовних контактів та мовної політики [33], що впроваджують державні діячі згідно із найважливішим (політичним, економічним, релігійним тощо) діючим фактором.

Література

1. *Вахтин Н. В., Головко Е. В.* Социолингвистика и социология языка. — СПб., 2004. — 336 с.
2. *Видяпина В. И.* Бакалавр экономики (Хрестоматия). — 2002, 235 ст. Див. http://lib.vvsu.ru/books/Bakalavr01/page0106.asp
3. *Волков Ю., Добреньков В., Нечипуренко В., Попов А.* Социология. Див.: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/volkov/index.php
4. *Данилкина И. И.* Визуальное воображение в трансформации культурной среды // Аналитика культурологии. — 2009. — № 3 (15). Див.: http://analiculturolog.ru/old/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=713
5. Знак // Онлайн Энциклопедия Кругосвет. Див.: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/ZNAK.html
6. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием. Див. http://polbu.ru/karamurza_manipul/ch05_all.html
7. *Карасик В. И.* Язык социального статуса. — М., 2002.
8. *Кармин А. С.* Культурология. — 2-е издание, перераб. и доп. — СПб.: Лань, 2003. — 928 с.
9. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Див.: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/intro.php
10. *Лекомцев Ю. К.* Знаковая система II. Див. http://diction.chat.ru/zn_sis_2.html
11. Лучше один раз услышать. Див.: http://www.galactic.org.ua/Prostranstv/ob-4.htm
12. *Маклюэн Г. М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. — М.; Жуковский: "КАНОН-пресс-Ц", "Кучково поле", 2003. — 464 с. (Приложение к серии "Публикации Центра Фундаментальной Социологии"). Див.: http://yanko.lib.ru/books/cultur/mcluhan-understanding_media=ann.htm
13. *Мехоношина О. В.* Критерии освоения визуальной культуры в профессиональном художественно-педагогическом образовании. Див.: http://art-education.ru/AE-magazine/archive/nomer-2–2008/mehonoshina_03–05–2008.htm
14. *Мечковская Н. Б.* Семиотика: Язык. Природа. Культура. — 2-е изд., испр. — М. : Издательский центр "Академия", 2007. — 432 с.

15. *Михалев А. Б.* Общее языкознание. История языкознания. Путеводитель по лингвистике. Конспект-справочник. — М.: Флинта; Наука, 2005. — С. 55–58.

16. *Мягкова М.* Визуальная культура как социокультурный феномен // Аналитика культурологии. — 2008 — № 2 (11). Див.: http://analiculturolog.ru/old/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=511

17. *Назаркин Д. С.* Проблема классификации знаков. Див.: http://ling.ulstu.ru/sign/pnazarkin.doc

18. *Норман Б.* Основы языкознания: язык как система знаков. Див.: http://rus.1september.ru/2001/42/vkl.htm

19. *Огаренко Т. О., Романенко Ю. В., Яковенко А. К.* Основи візуальної аналітики та соціології візуального символізму: прикладний аспект: Монографія 3-х авторів. — К.: "Видавництво ДУІКТ", 2009. — 275 с. (Дод. Рос.)

20. *Пашкевич О.* Слово и глаз: смена караула. Див.: http://uamedia.visti.net/naturalist/rub09/mirr.htm

21. *Петров М. К.* Язык. Знак. Культура. Див.: http://ru.philosophy.kiev.ua/library/katr/petrovmk/

22. *Петрова Е. А.* Визуальная информация в общении. Див.: http://works.tarefer.ru/70/100500/index.html

23. *Сагинова О. В.* Научные интересы и тематика планируемых исследований. Див.: http://magistr.rea.ru/5_8/5_81/NIR_Saginova.pdf

24. Самые смешные, нелепые и другие удивительные законы всего мира / Сост. Н. И. Хавронюк. — К.: Атика, 2004. — 164 с.

25. *Санжаревский И. И.* Политическая культура и цивилизация. Див.: http://www.politlogia.narod.ru/s/SANZ_SOC/g-052.htm

26. *Серебренников Б. А.* Общее языкознание. Див. http://www.i-u.ru/biblio/archive/serebrenikiv_obshee/03.aspx

27. Социологический энциклопедический словарь. — М.: Издательская группа ИНФРА•М-НОРМА, 1998. — 488 с.

28. Статус мужчин и женщин в античном мире. Див.: http://education.gender-az.org/Files/4.12.8.ru.pdf

29. *Степанов В. С.* Семиотика. Див.: http://lib.vvsu.ru/books/semiotika1/default.asp

30. *Уразова С.* О визуализации медиарынка, массовых коммуникациях и интерактивности // "625". — 2009. — № 1(145).

31. *Урусов В. В.* Метапсихология. Див. http://biblioteka.org.ua/book.php?id=1121022815&p=0

32. Шлюбний договір — не зло // Гучні імена. Див.: http://bignames.org.ua/2008/10/shlubnuy-dogovir-ne-zlo/

33. *Эпштейн М. Н.* Информационный взрыв и травма постмодерна. Див.: http://www.philosophy.ru/library/epstein/epsht.html

А. Ю. Ташенко

ВИЗУАЛЬНЫЕ КУЛЬТУРНЫЕ КОДЫ КАК СПОСОБЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ СТАТУСОВ

Статья посвящена созданию систематизированных классификаций: во-первых, визуальных культурных кодов; во-вторых, социальных статусов. Согласно созданным классификациям, автор рассматривает способы кодирований социальных статусов визуальными средствами на примере кодирования одного из приписанных статусов, а именно семейного положения. Сделан обзор вероятных направлений последующих теоретических и эмпирических исследований культурных кодов.

Ключевые слова: язык, социология языка, визуальные культурные коды, социальный статус.

A. Y. Tashenko

VISUAL CULTURAL CODES AS THE REPRESENTATION METHODS OF SOCIAL STATUSES

The article is devoted to creation of the systematized classifications of visual cultural codes at first and of social statuse, at second. In obedience to created classifications, an author examines the methods of social statuses encoding by visual means on the example of one added statuse encoding, namely family status. The review of probable directions of subsequent theoretical and empiric researches of cultural codes is done.

Key words: language, sociology of language, visual cultural codes, social status.